

Vlachok a balkáni olvasztótégelyben

*Kitanics Máté*¹

A napjainkban is több tízezer főre tehető balkáni vlachok létezéséről Magyarországon igen kevesen tudnak, a hazai kutatók többsége pedig általában csak érintőlegesen, a román nép etnogenezisének kapcsán vizsgálja történetüket. Valószínűleg nem véletlen, hogy a magyar kutatások nem mélyedtek el témánkban, hiszen kutatóink helyzetét egyidejűleg több körülmény is nehezíti.

Az egyik ilyen elem, hogy a balkáni vlachokra vonatkozóan nem áll rendelkezésre kellő mennyiségű magyar nyelvű szakirodalom. Ennek következtében azoknak, akik részletes és magas színvonalú vizsgálatot kívánnak folytatni, beszélniük kell a balkáni nyelvek valamelyikét, hiszen a német, francia vagy az angol szakirodalom mellett, leginkább szerb, horvát, albán és román nyelven jelentek meg a vlachokról értekezések, tanulmányok és könyvek. A vizsgálatokat tovább nehezíti, hogy ezen népesség a Balkán-félszigeten szétszórta, több állam területén helyezkedett, helyezkedik el, éppen ezért kutatásuk nem csak több nyelv együttes ismeretét, de az érintett államok történelmét is ismerő komplex tudást feltételezne, amely ráadásul a vlachok és elődeik történetéből adódóan rendkívül tág időintervallum átfogását követelné meg. Mindezek mellett a magyar kutatóknak arra is ügyelniük kell a témával kapcsolatban, hogy objektivitásra törekedjenek, vagyis hogy ne befolyásolják őket a vlachok őstörténetével összefüggésben a magyar-román közös múlt negatív epizódjai, történései. Könnyen belátható, hogy egyidejűleg ennyi feltételnek igen nehéz megfelelni.

A román nyelv Délkelet-Európában napjainkban négy nagyobb nyelvjárásra osztható:

1. Északi román nyelvjárás, amelyet egyes országokban dako-román nyelvjárásnak neveznek. Ezt beszélik a mai Romániában, Moldáviában, valamint a román kisebbség többek között Szerbiában, Ukrajnában és Magyarországon is.
2. Isztroromán nyelvjárás, amelyet jelenleg mintegy 200-300-an beszélnek a horvátok által čiribirinek, čičinek nevezett vlachok közül az Isztriai-félszigeten, többek között Nova Vasa, Šušnjeva, Jesenovik, Letaj, Brdo, Kostrčani, Zankovci, Miheli, Dražina, Draga és Jelavić településeken (Filipi G. 2002).
3. A harmadik nyelvjárást az aromunnak vagy macedorománnak is nevezett ág képezi, ezt a Dunától délre, főleg Macedóniában, Görögország északi részén és Albániában beszélnek.
4. Bár ma már külön ág, valószínűleg az előző csoportból vált ki a meglenovlach vagy meglenoromán nyelvjárás, amely Macedónia és Görögország határvidéki részén terjedt el (Gáldi–Makkai 1941).

Maga a vlach elnevezés feltehetőleg ó-német eredetű, rokonságban áll a wales-i valamint az olasz szóval, kifejezéssel, jelentése eredetileg „idegen”. A későbbiekben azonban általánosan használt fogalom lett a latinul beszélők azonosítására, a Balkán-félsziget területén pedig nyilvánvalóan szláv közvetítéssel vált használatossá (Moldován, 1897). Azonban nem minden területen használják, használták a vlach kifejezést. A teljesség igénye és részletes magyarázat nélkül a Balkánon, illetve Kelet-Közép-Európában Thesszáliában gyakran az arman, Albániában a raman és az arvanitovlach, a Bizánci Birodalomban a mavrovlach, Makedóniában a makedovlach, Dalmáciában a morlak, Szerbiában és Magyarországon pedig többek között a cincár megjelölés terjedt el.

---

¹ PhD hallgató, PTE Földtudományok Doktori Iskola

Az említett szavak többségében, így az „arman”, „raman” esetében, vagy a németek által előszeretettel használt „aromun” kifejezésben is jól érzékelhető a „római” jelentésű tö. A neolatin nyelvű vlachok etnogenezisére vonatkozóan mind a mai napig több elmélet látott napvilágot, az elméletekben azonban közös, hogy a római nép hatása valamilyen formában mindegyikben erőteljesen tetten érhető. Egyes kutatók ennek megfelelően a rómaiak közvetlen leszármazottainak, mások romanizálódott pelazgoknak, megint mások, mint például a horvát Dominik Mandić (MANDIĆ D. 1990), vagy az ő nyomán a bunyevácok kutatásában nagy hírnévre szert tett Ante Sekulić Észak-Afrikából, Mauritániából, a rómaiak által a határvidék őrzésére beköltöztetett népesség leszármazottainak tartják őket (SEKULIĆ A. 1990).² A legáltalánosabb vélekedés szerint azonban a vlachok a balkáni őslakosság, vagyis az illírek és trákok romanizálódott utódainak tekinthetők.³

A vlach népesség kialakulásának magterülete egyes német és magyar kutatók szerint nagyjából a Nis-Szófia-Szkopje háromszög által bezárt területet jelentette (GÁLDI L.–MAKKAI L. 1941). Valószínűleg nem tévedünk azonban nagyot, ha az egykori vlach szállásterületet pontos földrajzi lehatárolás nélkül a tágabb délszláv-görög-albán etnikai kontaktzóna vidékére helyezzük.

Nyilvánvaló, hogy a vlach etnikum nem véletlenül fejlődött ki éppen ezen a területen, ezért ezzel kapcsolatban ki kell térnünk néhány gondolat erejéig a balkáni romanizáció kérdéskörére. Tudjuk, hogy közvetlenül a Kr. u. 100-as évek elején Dacia mintegy másfél évszázadra római uralom alá került. Ha nem is fogadhatjuk el azt az állítást, hogy a dák nép maradéktalanul megsemmisült, számuk valószínűleg tetemesen lecsökkent, és a következő időszakban megkezdődött a római telepítések időszaka, amely részben Pannóniából és Tráciából, másrészt nyugati és a keleti provinciákból Dáciába irányuló migrációt takart. A barbár betörések következtében nagyjából a 250-es évektől megkezdődött a terület kiürítése, amely 271-ben fejeződött be. A vegyes etnikumú lakosság áttelepítése tehát a Duna vonalától délre fekvő moesiai területre nem egyszeri esemény, hanem hosszabb folyamat eredménye volt. Az északról délebbre, a Duna vonala mögé költöző vegyes, a vulgáris latint elsődlegesen vagy másodlagosan beszélő kevert népesség a moesiai területen szintén romanizált népességet talált. Ez a populáció húzódtott a barbár betörések elől folyamatosan délebbre, szívott magába újabb és újabb menekülő latinizált tömegeket, illetve felszínesen vagy mélyebben romanizálódott illír-trák elemet. A folyamat azután a 6-9. században csúcsosodott ki, amikor is kiforrt, kifejlődött az ősrómanság.⁴

Ennek a korszaknak az első periódusától kezdve a balkáni romanizmus fennmaradását jelentősen megnehezítette a 6-7. században nagy számban megjelenő, majd letelepedő szlávosság, amely birtokba vette a félsziget alacsonyabban fekvő területeinek nagy részét,

---

² Ez utóbbi kutatók összekötötték a mavrovlach, vagyis a „fekete vlach”, „fekete latin” elnevezést a borszín szerinti eredettel. Valószínűsíthetjük azonban, hogy a vlachok esetében a „fekete vlach”, vagy „latini nigri” kifejezés nem a sötét bőrszínre utal, itt a fekete jelző feltehetőleg egy hódolt állapotú kevert népességet jelöl, mégpedig Havasalföld, a szerb források szerint Karavlaška területén, azon a területen, amelyre vonatkozóan az albán hősi énekek és magyar okleveles források a Fekete-Kumánia nevet használják.

³ Erre az állásponton helyezkedett többek között Vjekoslav Klaić, Tamás Lajos, Janjetović D. Zoran és Popović J. Dušan is.

⁴ Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy a dák-római-román kontinuitás elmélet bizonyos formában hordoz igazságot, de nem oly módon, ahogy azt a hivatalos román álláspont állítja. Ugyanis az eddig vázoltak szerint igaz tehát, hogy a Dáciából kiköltöző, vulgáris latint beszélő népesség a vlachok, és így a későbbi rómanság egyik komponensét alkotta. Nem igaz azonban, hogy ez a komponens teljes egészében dák lett volna, csak dáciai, és az sem igaz, hogy a rómanság helyben, a dáciai területen fejlődött volna ki. A dáciai komponens ugyanis egy körforgást leírva elköltözött, a Duna vonalától délre jelentős átalakuláson ment keresztül, újabb komponenseket, latinizált népességet, majd többek között szláv, besenyő és kun etnikumot szívott magába, majd tekintélyes része ismételtelen átlépte a Duna vonalát, és hozzákezdett északi terjeszkedéséhez.

beleértve a déli Thesszáliát, Epiruszt és a Peloponnészosz vidékét is. A balkáni romanizált tömegek válasza kettős lehetett. A romanizálódott városok lakosságának egy része helyben maradt, az erősített városokban vagy a tengerparti szigetvilágban keresve menedéket. A másik ismert válasz, hogy az asszimilációt jobban, illetve hosszabb ideig el tudta kerülni az a népesség, amelyik a hegyekbe húzódott és ott életmódot váltva transzshumáló pásztorkodással kezdett foglalkozni.

A vlachok vlach néven történő első említését 976-ból ismerjük, amikor is a krónika szerint a Kosztória és a Prespa közötti úton megölik a bolgár trónörökös, Dávidot (TAMÁS L. 1940). Ezt követően, a 11. századtól kezdve folyamatosan vannak adataink a Hellasban, Bulgáriában vagy éppen a Pindosz-hegységben tartózkodó népességükre vonatkozóan. Le kell azonban szögeznünk, hogy tartós államalakulatot a vlachoknak az északi ágat, vagyis a románokat leszámítva nem sikerült létrehozniuk.⁵ A történelem folyamán voltak azonban olyan rövidebb ideig fennálló államok, államkezdemények, amelyekben a vlachok fő szerepet játszottak. Az egyik ilyen fontos államalakulat, ahol a vlachoknak jelentős szerep jutott, a második bolgár cárság volt, amely a Bizánctól való függetlenedés után 1186-ban jött létre. A testvérpár, aki a cárság élén állt, Petar és Aszen valószínűleg kun vagy vlach származású volt, de az biztos, hogy nem csak a bolgárok, hanem a vlachok cárjainak is nevezték őket. A középkori időkben ismerjük továbbá Nagy Valachiát, másnéven Megali Vlachiát Thesszalia területén, illetve Kis-Valachiát a Pindosz-hegységben és Felső-Valachiát a délkelet-epiroszi területen (MOLDOVÁN G. 1897). De nem csak középkori, hanem akár újkori, illetve modernkori példákat is lehet említeni. Ilyen rövid életű kísérlet volt a Krusevói Köztársaság létrehozása 1903-ban az Illés-napi felkelés során, ahol a lakosság nagyobbik felét a macedónok mellett aromunok tették ki, de példaként hozhatjuk fel a Pindoszi Fejedelemséget is. Ez utóbbi államalakulat a Pindosz-hegység, Thesszalia és Makedónia egy részének területét felölelve, olasz bábáskodással állt fenn a II. világháború alatt, vezetője kezdetben pedig egy gazdag aromán, Alkibiadész Diamandi volt.

Röviden érintve az eddig még nem tárgyalt migráció kérdéskörét, a vlachok szétvándorlása az említett magterületről északi valamint északnyugati irányba feltehetően már a 11. század elején megkezdődött, aminek következtében hamarosan megjelentek Boszniában, Hercegovinában, Montenegró egyes részein, illetve Dél-Dalmáciában is. A 12-13. századtól okleveles források alapján azt is tudjuk, hogy nagy számban álltak pásztorként és katonaként a ragúzaiak szolgálatában, illetve lovaikkal részt vettek az árúk szállításában is, de mint a terep kiváló ismerői kereskedelmi karavánok fosztogatóiként is feltűnnek.

A korai terjeszkedés után, jóval nagyobb és gyorsabb lefolyású északnyugati irányú migrációs hullámokat váltott ki a 15. századtól a törökök balkáni terjeszkedése. A vlachok előtt két lehetőség állt. Egy részük elmenekült, közülük többen Szlavónia, Horvátország, Velence, Magyarország, Ausztria vagy éppen a Raguzai Köztársaság területén kerestek menedéket. Más részük az oszmán fennhatóságot választotta, és ezután az új hódítók érdekét szolgálta katonaként (így kerülnek nagy számban Magyarországra is a Hódoltság területére), a határok és a szorosok őrzőiként, informátorként vagy a kereskedelmi árúk szállítójaként. Mindeközben fő foglalkozásként vagy kiegészítő tevékenységként nagy részük továbbra is nomád-félnomád pásztorkodást folytatott, mint az Adriához közel eső Mosor, Biokovo, valamint a Velebit és a Dinara vidékén élő vlachok (SEKULIĆ A. 1990). Ez a pásztorkodás a Balkánon, de egyébként nem csak a Balkánon, hanem a Kárpátok északi koszorúján, illetve a morva és lengyel területen is

⁵ Az említettekhez hozzá kell tennünk, hogy valójában a románságot, amely nagyjából a 10-11. század fordulójától lépte át nagyobb tömegben a Duna vonalát, és a 13. század elején kezdett benyomulni Erdély területére, a kunok szervezték meg, majd első államalakulataik magyar függésben alakultak ki.

annyira összeforrta a vlachnak nevezett népességgel, hogy a kifejezés a koraujkorban már nem feltétlenül etnikumot, hanem egyszerűen csak pásztort jelentett. Az északnyugatra tartó vlachok elszlávosodása nem sokkal az ősromán egység felbomlása után kezdődött meg, és a 16-17. század időszakára tekintélyes részük a környező népességbe asszimilálódott.⁶ A nyugatabbi területeken ennek következtében csak olyan kisebb román nyelvjárást beszélő vlach foltok maradtak fenn, mint például a már említett isztroromán népesség.

A középkori és koraujkori migrációs hullámok után, újabb nagyobb menekülthullámot csak a mai Délkelet-Albániában található Moskopolje 1769-es, 1788-as majd 1821-es török lerohanása és kifosztása váltott ki (JANJETOVIĆ D. Z. 2002). Alapvető különbség volt azonban a korábbi és az új migránsok között. Míg a korábbiak legnagyobb része állattenyésztő pásztor, illetve katona volt, az új menekültek többségét magasabb társadalmi osztályba tartozó tehetősebb kézművesek és kereskedők tették ki.⁷ Az említett török támadások azért érték a várost, mivel a vlachok az oszmánellenes görög felkeléseket rendre támogatták. Nem véletlenül, hiszen a vlachok nagy része teljes egészében azonosult a görög kultúrával, magát pedig előszeretettel nevezte görögnek. Ez a különleges kapcsolat több okra vezethető vissza. Ezek közül a legfontosabbak közé tartozott a több évszázados együttélés, amelyben nem mellékes tényező, hogy a vlachok és a görögök egykor a Bizánci Birodalomban ugyanazon római polgárság részét képezték, de igen fontos az egyazon egyházi kötelékbe tartozás, valamint a közös iskolák működtetése is. A cincárok többsége olyannyira görögnek vélte magát, hogy csak otthon, és jobbára falvakban használta saját nyelvét, minden más helyen a görögöt részesítette előnyben. A görögökön kívül szorosabb, és viszonylag jó viszony fűzte a vlachokat az albánokhoz is, akikkel az említett kontaktóza területén a kora középkorban szinte szimbiózisban éltek, a szerbekhez és horvátokhoz fűződő kapcsolatuk azonban korántsem volt ilyen szoros és bensőséges.

A szerbek és a cincárok rossz viszonya részben hasonlított az európai társadalmakon belül gyakran tapasztalható, zsidók iránt tanúsított ellenséges magatartáshoz. A szerbek társadalma a 19. század első feléig szinte teljes egészében paraszti elemekből állt, hiányzott ugyanis a szerb etnikumú polgári népesség. A városok lakossága és a polgári elit így nagyrészt idegen elemekből, többek között cincárokból állt. Ezek a vlachok az általános szerb vélekedés szerint közmondásosan fukarak voltak, a szerb paraszti társadalom tagjainál pedig általában jóval nagyobb vagyont halmoztak fel, magasabb szintű, görögös kultúrát testesítettek meg, ráadásul nem is szerbül, hanem ahogy említettük görögül, illetve aromun nyelven beszéltek (JANJETOVIĆ D. Z. 2004). Mindez együttesen ellenszenvet, haragot és irigységet váltott ki a szerb társadalom tekintélyes részében.

A vlachoknak a horvátokhoz fűződő viszonya szintén érdekes, és a vlach kérdés részben szorosan kapcsolódik a szerb-horvát viszonyhoz is. A vlachokkal szembeni negatív hozzáálláshoz hozzájárult az a tény, hogy a középkor és koraujkor folyamán a horvátokat támadó oszmán erők között nagy számban voltak vlach martalócok. Tovább

---

⁶ Bosznia területén ebben az időszakban, vagyis a 16-17. században (más periódusokban volt ez fordítva is) igen erőteljes a katolicizmusról a pravoszláv hitre való áttérés, térítés. Részben ezzel a pravoszláv megerősődéssel összefüggésben az ortodox vlachok szerbbé válásában ez a periódus valószínűleg meghatározó lépcsőfokot jelentett. Ne feledkezzünk meg arról, hogy ez az időszak az, amikor is az utolsó román nyelvet beszélő vlach csoportok eltűnnek a bosnyák területeken. E nyelvi-kulturális folyamatban valószínűleg az ipeki patriarchátus szerepe kiemelkedő (KITANICS M.–VÉGH A. 2009).

⁷ Moskopolje a 18. században az egyik legnagyobb balkáni város és egyben kulturális fellekvár, hiszen több templom, akadémia és nyomda is működött a településen. Az itt található nyomdában készítették cincár-görög-bolgár-albán négy nyelvű szótárt, de itt került kinyomtatásra az első vlach nyelvtankönyv is.

rontotta a helyzetet, hogy a Habsburgok a Horvátország és Szlavónia testéből kiszakított Határőrvidékre nagy tömegben telepítettek vlach, illetve szerb határőröket. Egyes szélsőségesebb horvát történészek szerint a határőrvidéki szerbek tulajdonképpen teljes egészében elszerbesedett vlachok voltak. Természetesen a vlachokkal szembeni előítélet az 1990-es évek szerb-horvát háborúja során ismételten napirendre került, hiszen a horvát állam elleni harcokban az egykori szerb és vlach határőrök leszármazottai is aktívan részt vettek. Egy másik kapcsolódási pontot képez a vlachok és horvátok között a bunyevácok származásának kérdése. Jó néhány történész gondolja ugyanis úgy, hogy a bunyevácok magját egykor vlachok képezték, vagyis leegyszerűsítve az etnogenezis bonyolult folyamatát, a bunyevácok gyakorlatilag több kisebb komponens mellett a vlach és horvát etnikum összeolvadásából jöttek létre.

Az eddig felsorolt példákban is kitűnik, hogy a vlachok a 20. és a 21. században is hallattak, illetve hallatnak magukról, bár tény, hogy egyre inkább csökkenő számban, napjainkban néhány 100 000 fővel képviselik magukat a Balkán-félszigeten. Bár az Európa Tanács elfogadta az 1333-as számú ajánlást az aromán kultúrára és nyelvre vonatkozóan, amelyben igyekezett rábírní az egyes országokat az érintett kultúra és nyelv támogatására, valójában szinte egyik államban sem biztosítják számukra a fennmaradásukhoz szükséges megfelelő szintű jogokat és intézményeket. Az utóbbi 10 évben az aromunokon kívül a vlach népességgel kapcsolatban leginkább a szerbiai Timok-völgyi vlachok azon törekvéseire figyelhettünk fel, hogy a szerb kormányzat őket ne vlachként, hanem a vajdasági románokkal együtt románként ismerje el. Ez a törekvés természetesen ellenséges reakciót és félelmet váltott ki, hiszen a szerbek a határ közelében élő vlach lakosság követelésében ismételten egy olyan faktort láttak, amely hosszabb távon a nemzetállami egységet veszélyeztetheti.

E rövid tanulmány, amely főként a balkáni vlach etnogenezis és migráció főbb vonalait igyekezett felvázolni, terjedelménél fogva csak kiindulópontja lehet egy részletesebb, elmélyültebb vlach kérdéssel kapcsolatos kutatásnak, amelynek bonyolultságát, összetettségét jól érzékelteti Dušan J. Popović cincár származású szerb történész 1927-ben megfogalmazott mondata: „A cincár származására nézve illír vagy trák, egészen ritka esetben szláv, nyelvét tekintve latin, vallására nézve pravoszláv, a kultúrája a városban görög, a foglalkozása pásztor, kézműves vagy kereskedő, minden más tekintetben...meghatározhatatlan” (POPOVIĆ J. D. 2007. p. 26).

Irodalom

1. FILIPI G. (2002): Istrorumänisch. In: Okuka M. (szerk.): Das Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens (Sprachlexikon), München, pp. 91-96.
2. GÁLDI L.–MAKKAI L. (1941): A románok története: különös tekintettel az erdélyi románokra. Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 428 p.
3. JANJETOVIĆ D. Z. (2002): Uloga cincara u elitama i modernizaciji srpskog društva. In: Feč. H. G.–Graovac I. (szerk.): Dijalog povijesničara - istoričara 6., Zagreb, pp. 173-188.
4. JANJETOVIĆ D. Z. (2004): Srbi, Hrvati i Vlasi. In: Feč. H. G.- Graovac I. (szerk.): Dijalog povijesničara - istoričara 8., Zagreb, pp. 97-113.
5. KITANICS M.–VÉGH A. (2009): A balkáni vlachok és szerepük a horvát-szerb etnikai kontaktzónában. (kézirat)
6. KLAJČ V. (1882): Poviest Bosne do propasti kraljevstva. Troškom piščevim, a tiskom Dioničke tiskare. Zagreb. 352 p.
7. KLAJČ V. (1974): Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb, 320. p.
8. MALCOLM N. (1995): Povijest Bosne: kratki pregled. Dani. Sarajevo, 368. p.

9. MANDIĆ D. (1990): Hrvati i Srbi dva stara različita naroda. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb, 320. p.
10. MIRDITA Z. (2004): Vlasi u historiografiji. Hrvatski institut za povijest. Zagreb, 562. p.
11. MOLDOVÁN G. (1897): A román község, templom és ház Alsó-Fehérmegyében. pp. 57-72.
12. PAVLOV P. - JANEV J. (2005): A bolgárok rövid története (A kezdetektől napjainkig). 151 p.
13. POPOVIĆ J. D. (2007): Cincari. MISL, Zagreb, 244 p.
14. SCHÜTZ I. (2005): Fehér foltok a Balkánon. Bevezetés az albanológiába és a balkanisztikába. Balassi Kiadó. 222 p.
15. SEKULIĆ A. (1990): Bački Bunjevci i Šokci. Školska knjiga. Zagreb, 1990. 355. p.
16. SOKCSEVITS D. (2006): A Horvát és Szlavón Katonai Határőrvidék. In: Pap N. (szerk.): A Balatontól az Adriáig. Lomart. Pécs, pp. 85-92.
17. TAMÁS L. (1940): Románok (oláhok). In: Erdély. Magyar történelmi Társulat. Budapest, 288. p.